

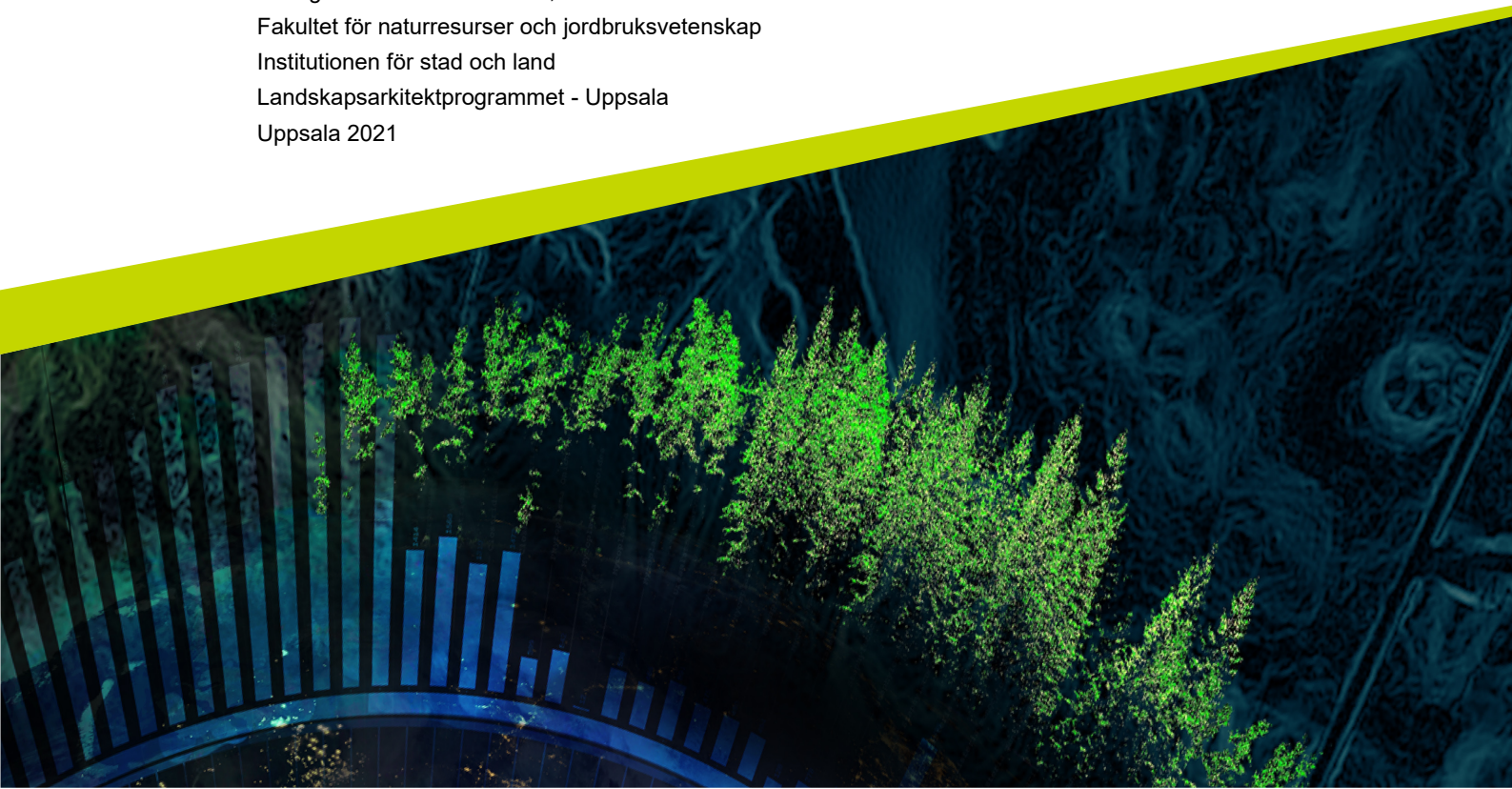
Estetikens betydelse för en hållbar stadsutveckling

En analys av nationella mål och riktlinjer gällande stadens offentliga rum

The significance of aesthetics for a sustainable urban development: An analysis of national goals and guidelines regarding public urban spaces

Marit Jonsson

Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakultet för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala
Uppsala 2021

Estetikens betydelse för en hållbar stadsutveckling: En analys av nationella mål och riktlinjer gällande stadens offentliga rum

The significance of aesthetics for a sustainable urban development: An analysis of national goals and guidelines regarding public urban spaces

Marit Jonsson

Handledare: Vera Vicenzotti, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land

Examinator: Viveka Hoff, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur

Kurskod: EX0861

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala

Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2021

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: hållbar stadsutveckling, estetiska värden, offentliga rum, gestaltad livsmiljö

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakultet för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land

Avdelningen för landskapsarkitektur

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Sammanfattning

Världens länder står inför en gemensam utmaning gällande en framtida hållbar stadsutveckling. Rådande klimatförändringar har lett till ett gemensamt framtaget ramverk där en punkt på agendan är en urban struktur där klimatsmarta transportsätt prioriteras. Syftet med det här arbetet är att undersöka vilken betydelse estetiska värden har för den utvecklingen genom att tolka de nationella mål och riktlinjer som tagits fram i enlighet med Agenda 2030. Den framtagna svenska politiken presenterar begreppet *Gestaltad livsmiljö* som sin huvudsakliga ståndpunkt för att indikera att det är människans perspektiv som ska vara styrande i planering och utformning av stadens offentliga rum. Perspektiven som ligger till grund för analysen utgörs därför av Gehls och Carmona et al.s teorier som förespråkar den mänskliga dimensionen. Dessa teorier kompletteras med ett perspektiv utifrån Meyers och Herringtons artiklar om innovativa resonemang kring begreppet estetik, sett ur funktionen av landskapsarkitektur, för att poängtera hur det gröna i staden kan inkluderas i diskurser kring estetiska värden som kan bidra till en hållbar stadsutveckling. Undersökningens resultat åskådliggör att ett ställningstagande kring ämnet undviks i arbetets empiriska material, ArkDes (2020) rapport *ThinkTank – Med människan i fokus*, vilket komplicerar tolkningen av vilka riktlinjer som egentligen finns. Utfallet visar att det är svårt att mäta på vilket sätt kvalitativa värden, som estetik, kan bidra till långsiktigt hållbara lösningar på liknande sätt som exempelvis ekologiska fotavtryck. För att tydliggöra de mål som politiken förväntas uppnå föreslås därför en utveckling av språkbruket inom de kreativa professioner som är involverade i processer kring planering och utformning av de gestaltade livsmiljöerna i städer.

Nyckelord: hållbar stadsutveckling, estetiska värden, offentliga rum, gestaltad livsmiljö

Abstract

The world's countries are facing a joint challenge regarding future sustainable urban development. Current climate changes have led to a united framework where an item on the agenda is an urban structure that prioritizes climate friendly modes of transportation. This thesis examines which significance aesthetic values have for that development by interpret presented national goals and guidelines according to Agenda 2030. A relevant policy document conceptualizes designed living environment as its point of departure to propound that the human perspective should be the focus of planning the public urban spaces. Two of the three theoretical perspectives chosen for the study therefore advocate a focus on the human dimension. The last theoretical perspective is a merge of two articles written by landscape architects, that proposes aesthetic qualities beyond the formalist approach. It is added to the argumentation to incorporate landscape design in the discourse about sustainable urban development. The presented outcome indicate that the assessment of aesthetic values is complex because it lacks measurability in the same way as, for instance, ecological footprints. The thesis further argues that discussions of the subject are avoided. This indicates the need to modernize the language used by the environmental design professions that are involved in planning and design of the design living environment of cities.

Keywords: sustainable urban development, aesthetic values, public urban spaces, designed living environment

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	9
1.1. Syfte och avgränsning.....	11
1.2. Frågeställning.....	11
1.3. Material och metod.....	11
1.3.1. Källmaterial.....	12
1.3.2. Tillvägagångssätt.....	12
2. Teoretiska perspektiv.....	14
2.1. Stadsplanering utifrån den mänskliga dimensionen.....	14
2.2. Urban Design som platsskapande ramverk.....	15
2.3. Estetik bortom form för en långsiktig hållbarhet.....	16
3. Bakgrund.....	18
3.1. Estetik ur ett historiskt stadsutvecklingsperspektiv.....	18
3.2. Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design.....	19
4. Analys av rapporten <i>ThinkTank – Med människan i fokus</i>.....	21
4.1. Övergripande syfte.....	21
4.2. Långsiktig hållbarhet.....	22
4.3. Grönstruktur.....	24
4.4. Medborgardeltagande.....	25
5. Diskussion.....	27
5.1. Estetiska värden i diskussionen kring långsiktig hållbarhet.....	27
5.2. Grönstruktur, en viktig aspekt i en hållbar stadsutveckling.....	28
5.3. Är medborgardeltagande det bästa sättet att uppnå väl gestaltade miljöer.....	29
5.4. Slutsats.....	30
Referenser.....	31

1. Inledning

Världen står inför stora globala utmaningar och gällande de mål för hållbar utveckling som antogs i och med Agenda 2030 är hållbara städer och samhällen ett av dem (UNDP 2020). För att skapa en sammanhållen global agenda hölls konferensen Habitat III i Quito, Ecuador 2016 där New Urban Agenda presenterades som ett ramverk att följa på såväl lokal som nationell nivå med syfte att främja långsiktigt hållbara lösningar (UN 2016). Sveriges regering framhåller på den nationella agendan en omställning från bilburen transport till de mer klimatsmarta alternativen gång-, cykel- samt kollektivtrafik som en prioriterad punkt (Kulturdepartementet 2018). Upplevelsen av stadens struktur ter sig olika beroende på hur man förflyttar sig genom de offentliga rummen och en skala anpassad efter bilens framkomlighet och hastighet upplevs ofta överdimensionerad och enformig för gångtrafikanter (Gehl 2010). Att förorda gångtrafiken, för att därmed utveckla vitala och hälsosamma städer, genom att anpassa skalan efter den mänskliga kroppens begränsningar och möjligheter menar Gehl (2010) är en nödvändighet för att lyckas nå en hållbar stadsutveckling.

Upplevelser i stadens offentliga rum påverkas av hur olika aspekter bidrar till ett rumsligt helhetsintryck och därför är det viktigt att professioner inom arkitektur, design och konst samverkar i processer kring planering och utformning av den urbana strukturen (ArkDes 2020). Ett viktigt inslag för upplevelsen är, förutom de byggda elementen, grönstrukturen som kan förstärka eller definiera rummet och även bidra till ett behagligt mikroklimat (Gehl 2010). Som landskapsarkitekt är det antagligt att se till de ekologiska aspekterna av hållbarhet men även estetiska upplevelser kan kopplas till långsiktig hållbarhet om fokus i första hand läggs på den dynamik som naturliga processer skapar, både sett över året och längre tidsperioder (Meyer 2008). En medvetenhet kring hur cykler och förändringar påverkar miljön kan bidra med såväl estetiska, ekologiska, sociala samt kulturella värden som frambringar upplevelsen att vara en del av naturen snarare än att bevittna den utifrån (ibid.).

Begreppet estetik är omfattande eftersom det är ”en term som används i många, delvis besläktade, betydelser inom filosofi, konst, litteratur etc.” (NE 2021b). I det här arbetet syftar begreppet estetik på ”faktorer som påverkar estetiska preferenser och skönhetsupplevelser” (NE 2021b) eftersom fokus ligger på den upplevelse en

urban miljö kan förmedla samt ”uppfattningar och förhållningssätt rörande utseenden och uttryck i konst, natur, vardaglig miljö etc.” (NE 2021b) då den urbana miljöns fysiska utseende påverkar upplevelsen i hög grad. Att koppla arkitektur till begrepp som estetik och konst behöver inte vara en självklarhet, i Betänkande av Gestaltad livsmiljö - en ny politik för arkitektur, form och design (2015) används Nationalencyklopedins definition där arkitektur innefattar ”allt mänskligt byggande, i mer avgränsad mening byggnader av särskild dignitet eller konstnärlig ambition” (NE 2021a), vidare beskrivs arkitektur oskiljbart förena ”en praktisk, konstruktiv och funktionell sida med en estetisk, harmonisk och symbolisk” (NE 2021a). Förklaringen påvisar en tydlig koppling mellan arkitektur och konst (ibid.) och därför kan arkitekturen, tillsammans med utformningen av stadens offentliga rum, anses som en av få ofrånkomliga konstformer vid vistelse i den urbana miljön (Carmona et al. 2010).

Ett kunskapsunderlag för planering av kvalitativa miljöer där hållbarhet och arkitektonisk kvalitet värderas kan ställa krav på upphandlingar och säkerställa rätt kompetens vid bedömning (ArkDes 2020). För att erbjuda ett samlat nationellt verktyg med helhetslösningar för en hållbar samhällsutveckling antog Sveriges regering därför propositionen *Politik för Gestaltad Livsmiljö* år 2018 (Kulturdepartementet 2018). Politiken handlar om att anta ett holistiskt synsätt vid planering och utformning av den urbana miljön (ArkDes 2020). I enlighet med gällande klimatfrågor är politikens syfte att främja en framtåsträvande stadsutveckling där människors upplevelser, i synnerhet i sin vardagliga miljö, sätts i fokus (Kulturdepartementet 2018). Genom att skapa offentliga miljöer där ”kvalitet, attraktivitet och hållbarhet” (Kulturdepartementet 2018:3) är ledord uppmuntras människor till mer klimatsmarta transportsätt (ibid.). Utifrån denna framställning konkretiseras relevansen av ett hänsynstagande till estetiska värden redan i planeringsprocesser.

Fyra statliga myndigheter utsågs som ansvariga att följa upp propositionen med återkommande rapporter; Boverket, ArkDes, Riksantikvarieämbetet och Statens Konstråd (Kulturdepartementet 2018). ArkDes, Statens centrum för arkitektur och design, samlar olika professioner inom gestaltning med tänkbar involvering i stadsplanering (ibid.). Därför anses ArkDes (2020) rapport *ThinkTank – Med människan i fokus* den mest intressanta att utforska sett ur den infallsvinkel det här arbetet har för avsikt att undersöka, att fokusera på vilken betydelse estetiska värden kan ha för en långsiktigt hållbar stadsutveckling. ArkDes (2020:9) beskriver ett lämpligt tillvägagångssätt följande:

För att vi gemensamt ska lyckas skapa ett hållbart samhälle och platser vi kan vara stolta över behöver de professioner som arbetar med gestaltning ges möjlighet att utveckla och använda sina verktyg fullt ut: innovativa processer, medborgarinvolvering, kreativ materialanvändning, platsanpassade lösningar och framför allt: ett holistiskt synsätt.

1.1. Syfte och avgränsning

Arbetet syftar till att diskutera vilken roll estetiska värden kan spela för en hållbar stadsutveckling, med särskilt fokus på gestaltningen av upplevelserika vardagsmiljöer i den urbana strukturen. Arbetet är avgränsat till att tolka de nationella riktlinjer som Sveriges regering, år 2018, tagit fram som ett ramverk att följa av såväl kommunala som statliga aktörer. Analysen är inriktad på aspekter inom arkitektur och design gällande estetiska, ekologiska samt sociala värden och hur de kan samverka för att skapa kvalitativa livsmiljöer för människor i stadens offentliga rum.

1.2. Frågeställning

Vilken betydelse för upplevelser av offentliga miljöer tillskrivs estetiska värden, enligt rapporten *ThinkTank – Med människan i fokus* (ArkDes 2020), i kontexten att nå en långsiktigt hållbar stadsutveckling?

1.3. Material och metod

Arbetets utgångspunkt var att undersöka nationella ställningstaganden kring estetiska värden och hur de kan bidra till en långsiktigt hållbar stadsutveckling. Det empiriska material som valdes ut för att besvara frågeställningen var därför rapporten *ThinkTank – Med människan i fokus* (ArkDes 2020) eftersom den sammanställts av den myndighet som, utifrån de perspektiv som arbetet ämnade undersöka, ansågs mest lämpad att besvara frågan. I rapporten sammanställs, bland annat genom intervjuer med sakkunniga inom de berörda statliga myndigheterna och enkätundersökningar, ett underlag som utgör förslag på åtgärder som ytterligare kan stärka propositionens verkan (ibid.). Den utförliga rapporten tar upp olika ämnen kring den framtagna politiken, samtidigt som man som läsare upplyses om dess omfattning som gör det omöjligt att lyfta fram samtliga områden som *Politik för Gestaltad Livsmiljö* (Kulturdepartementet 2018) berör. Eftersom målet var att undersöka på vilket sätt estetiska värden redovisas i kontexten hållbar stadsutveckling ansågs dokumentgranskning vara en lämplig metod. Efter en första övergripande läsning av rapporten framstod metoden vara otillräcklig och en tematisk analys av rapporten tillämpades, där aspekter som ansågs viktiga i arbetets källmaterial identifierades och grupperades in i underkategorier. Motivering för val av källmaterial samt arbetets tillvägagångssätt presenteras mer utförligt i följande underkapitel.

1.3.1. Källmaterial

Hållbar stadsutveckling med utgångspunkt från ett mänskligt fokus fungerade som nyckelfras i sökningen efter teoretiska perspektiv, därför valdes *Cities for people* (Gehl 2010) och *Public Places - Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design* (Carmona et al. 2010) ut som källmaterial. Gehls (2010) presentation av den mänskliga dimensionen och Urban Design som platsskapande ramverk (Carmona et al. 2010) förespråkar definierad rumslighet och upplevelsevärden som två viktiga aspekter för detta. I *Politik för Gestaltad livsmiljö* framhåller Kulturdepartementet (2018:3) att "[a]mbitionen är ett samhällsbygge som sätter människan i centrum, där fler ska få leva och bo i inkluderande, väl gestaltade och långsiktigt hållbara miljöer", därför var dessa teorier väl lämpade att undersöka frågan. Förklaringen till varför båda tillämpades är att de utgår från olika fokus. Gehl (2010) framställer sin teori ur människans perspektiv medan Carmona et al. (2010:74) beskriver en process där olika aspekter likvärdigt behandlas för att skapa "better places for people than would otherwise be produced". Avståndstagandet från modernismens storskaliga ideal är ytterligare en likhet mellan dessa perspektiv, eftersom båda teorierna bedömer att en skala anpassad efter biltrafikens framkomlighet resulterar i ödsliga och odefinierade miljöer (Carmona et al. 2010; Gehl 2010). En hierarki där biltrafiken underställs mer klimatsmarta alternativ stämmer väl överens med politikens ambition, därför understryker teoriernas avståndstagande från den bilanpassade staden deras lämplighet som källmaterial.

Det som saknas i dessa teorier är en redogörelse för hur grönstrukturens estetiska värden kan bidra till en långsiktigt hållbar stadsutveckling. Grönstrukturens värde för den offentliga miljön skildras i korthet och anses viktig, men längre än så sträcker sig inte beskrivningen. Därför tillämpades ytterligare ett perspektiv, baserat på *Sustaining beauty. The performance of appearance: A manifesto in three parts* (Meyer 2008), där utseendets prestationsförmåga beskrivs som en viktig aspekt för upplevelsen av det gestaltade landskapet samt *Beauty: past and future* (Herrington 2016) som vidgar begreppet skönhet utifrån tre olika aspekter. Detta perspektiv presenterar innovativa resonemang kring estetik och skönhetsupplevelser som kan bidra till att beskriva landskapsarkitekturens funktion för en långsiktigt hållbar stadsutveckling.

1.3.2. Tillvägagångssätt

Aspekter, kopplade till arbetets definitionsbeskrivning av begreppet estetik, som varit framträdande i de teoretiska perspektiven låg till grund för den tematiska analys som applicerades på arbetets empiriska material. Analysen utfördes genom att teman i rapporten identifierades och sedan grupperades in i fyra underkategorier som ansågs kunna svara på arbetets frågeställning. De fyra underkategorierna gavs

följande rubriker; *Det övergripande syftet*, *Den långsiktiga hållbarheten*, *Grönstrukturen* samt *Medborgardeltagande*. *Det övergripande syftet* tolkades för att presentera en generell bild av vad politiken förväntas uppnå. *Den långsiktiga hållbarheten*, berörde i hög grad de aspekter som var framträdande inom de teoretiska perspektiv som arbetet utgick från, fränsett grönstrukturen som har exkluderats från dessa resonemang i rapporten. *Grönstrukturen* behandlas istället kortsiktigt i rapportens barnperspektiv, därför gavs den en egen rubrik i detta arbete. Rapportens grundargument förespråkar *Medborgardeltagande* i processer som rör stadsutvecklingen, av den orsaken behandlades kategorin i ett eget underkapitel där en ansats att koppla detta till frågeställningen sammanställts.

Resultatet redovisas som en dokumentanalys där de kategoriserade ämnena presenteras och utvärderas gentemot de teoretiska perspektiven i varsitt underkapitel. I diskussionen jämförs de resultat som framkommit vid analysen med identifierade likheter och skillnader från bakgrundslitteraturen för att därmed kunna dra slutsatser kring hur nationella myndigheter förhåller sig till estetiska värden.

2. Teoretiska perspektiv

Kulturdepartementets (2018) ambition med den framtagna politiken är att skapa inkluderande och väl gestaltade miljöer som också går i linje med det uttalade målet om långsiktig hållbarhet. Arbetets teoretiska perspektiv är därför utvalda utifrån dessa aspekter, där två av teorierna förespråkar ett mänskligt fokus, för att säkerställa människors upplevelsevärden i stadens offentliga rum. Dessa perspektiv kompletteras med en ansats att beskriva estetik ur ett vidare synsätt än det formalistiska genom att lyfta in hur landskapsarkitekturen kan tillhandahålla estetiska värden som kan bidra till långsiktigt hållbara lösningar. En närmare presentation av respektive teoretiskt perspektiv redovisas i följande underkapitel.

2.1. Stadsplanering utifrån den mänskliga dimensionen

Gehl (2010) förordar i sin bok *Cities for people* en stadsplanering utifrån den mänskliga skalan eftersom det genererar goda chanser till ett vitalt stadsliv. Hans resonemang grundar sig i omfattande observationsstudier där människors beteende i olikartade urbana offentliga miljöer studerats. Han hävdar att strukturen kan uppmuntra till gångtrafik och vistelse i det offentliga rummet om den anpassas till den mänskliga kroppen som är utformad för att förflytta sig linjärt, vilket avspeglas i framåtriktade fötter och armar. Vidare beskriver han att människans sinnesorgan också är anpassade för ett framåtriktat fokus där synen, med ett överordnat horisontellt synfält, är det mest utvecklade. Huvudpositionen är i regel tio grader böjt vid rörelse vilket genererar en svagt nedåtriktad synvinkel, därför är bottenvåningar med variationsrikedom en viktig aspekt för ett upplevelserikt gatuliv (ibid.). Han framhåller att människan är skapad för förflyttning till fots och för att hinna uppfatta och bearbeta den information som går att avläsa i omgivningen är den optimala hastigheten fem km/h. En arkitektur och struktur som är utformad efter den hastigheten ger upplevelser på både nära och långt avstånd och i städer som utvecklats innan bilismen kan en anpassning till den hastigheten avläsas (ibid.). Han påstår att vid ökande hastighet krävs minskande information från omgivningen ifall den fortfarande ska vara avläsbar, vilket resulterar i att den istället upplevs enformig vid gånghastighet.

En vital stad handlar alltså först och främst om att erbjuda miljöer anpassade efter människans möjligheter och begränsningar (Gehl 2010). En stadsplanering, kan därför, med utgångspunkt i människans basaktiviteter; gå, stå, sitta, titta, lyssna och prata resultera i en miljö där oändliga variationer av dessa aktiviteter utförs (ibid.). Vidare, beskriver Gehl (2010), att aktiviteterna också kan kategoriseras efter nödvändiga, valfria samt sociala och att de i olika hög grad påverkas av kvaliteten på den fysiska miljön. Han menar att de nödvändiga aktiviteterna utförs i liknande utsträckning oavsett miljö, medan de valfria markant ökar vid en högkvalitativ miljö. De sociala aktiviteterna är direkt påverkade av de andra kategorierna, på så vis ökar även dessa när de valfria ökar (ibid.).

2.2. Urban Design som platsskapande ramverk

Carmona et al. (2010) redogör i boken *Public Places - Urban Spaces: the Dimensions of Urban Design* för begreppet Urban Design i kontexten av ett platsskapande ramverk. Begreppets förespråkare har under de senaste trettio åren identifierat och sammanställt kvaliteter som tillsammans kan skapa urbana miljöer med goda förutsättningar att erbjuda visuella, sociala och funktionella värden (ibid.). Urban Design utgår, enligt Carmona et al. (2010), från fyra olika kontexter där en sammanvägning av den lokala, den globala, den ekonomiska samt den reglerande kontexten är nödvändig för att nå hållbara lösningar. Det är viktigt att respektera den lokala kontexten och se projekt som en del av ett större sammanhang samtidigt som en miljömedvetenhet, sett ur den globala kontexten, behöver balanseras mot ekonomiska intressen (ibid.). En central aspekt är också att utveckla en förståelse för hur den reglerande kontexten styr beslut gällande stadsutvecklingen (ibid.). Här understryker Carmona et al. (2010) en konsekvens av att beslutsfattare väljs om med några års mellanrum kan resultera i att kortsiktiga lösningar med högre ekonomisk vinning prioriteras på bekostnad av långsiktigt hållbara lösningar.

Carmona et al. (2010) framhåller att design ska ses ur ett holistiskt perspektiv där det är helheten som skapas som har betydelse. Kärnan i Urban Design beskrivs av Carmona et al. (2010) som en designprocess där kreativa, undersökande och problemlösande processer inkluderas, förutom det rent konstnärliga. Ett önskvärt resultat kan endast nås om problem, mål och begränsningar synkront behandlas och ställs mot varandra för att möjliga lösningar också ska kunna diskuteras och undersökas (ibid.). Det är i den här kontexten Carmona et al. (2010) anser att industrialismens innovationer och standardiserade konstruktionssätt har genererat en homogen karaktär på stadsutvecklingen. Istället förespråkas en planering där sex olika, likvärdiga dimensioner; den morfologiska, perceptuella, sociala, visuella, funktionella samt tidsmässiga samverkar för att skapa en holistisk bild (ibid.). Med

denna utgångspunkt, menar Carmona et al. (2010), kan bättre platser för människor skapas och en homogen och standardiserad utveckling undviks.

2.3. Estetik bortom form för en långsiktig hållbarhet

Meyer (2008) undersöker i sin artikel *Sustaining beauty. The performance of appearance: A manifesto in three parts* estetikens och skönhetens betydelse, ur landskapsarkitekturens synvinkel, för en hållbar utveckling. Kortfattat beskriver teorin utseendets prestationsförmåga där hållbar skönhet inte kan ses som något övergripande och statiskt, utan snarare anpassat efter olika miljöer och dynamiska processer där landskapet förvandlas över tid (ibid.). Begreppen utseende och prestationsförmåga hämtar hon från Czerniaks (2001 se Meyer 2008) skildring av hur gestaltade landskap betraktas från två olika perspektiv; hur de ser ut och hur de fungerar ekologiskt. Meyer (2008) menar att det är förhållandet mellan dessa begrepp som kan bedömas som estetik. Herrington (2016) tar sig an begreppet skönhet genom att, i sin artikel *Beauty: past and future*, presentera hur det kan vidgas från den formalistiska uppfattningen. Herrington (2016) framhåller tre förslag; skönhet och social rättvisa, kontextuell skönhet samt skönhet och mening som lämpliga tillvägagångssätt att rikta uppmärksamhet från mer traditionella egenskaper som används för att beskriva skönhet, exempelvis elegans och grace. Hur dessa förslag tillsammans kan bidra till en djupare förståelse för hur landskapsarkitektur kan sätta begreppet skönhet i en kontext där funktionella, ekologiska och sociala aspekter inte kan uteslutas (ibid.) presenteras närmare i följande stycken.

Meyer (2008) anser att hållbar landskapsarkitektur inte kan likställas med ett bevarande och återställande av ekologiska system för att på så sätt generera en hållbar utveckling. Snarare bedömer hon landskapsarkitektur vara en kulturell produkt där naturen bidrar med material. Det skapade landskapet ”translates cultural values into memorable landscape forms and spaces that often challenge, expand, and alter our conceptions of beauty” (Meyer 2008:15). Grönstrukturen i stadens offentliga miljöer används av många och kan därför bidra med såväl sociala som estetiska värden (Herrington 2016). Genom att erbjuda gestaltade landskap utformade med mångfald och förändring i fokus kan en miljö som tilltalar den breda massan bidra till en social rättvisa, eftersom uppfattningen om vad som anses vackert kan skilja mellan olika användare (ibid.). Hon menar att dessa aspekter kan tillföra upplevelsevärden som inte heller är beroende av äganderätt, när hon använder sig av Ecos (2010 se Herrington 2016) identifierade skönhetsaspekt:

When we talk of beauty when we enjoy something for what it is, irrespective of whether we possess it or not [...] A beautiful thing is something that would make us happy if it were ours, but remains beautiful even if it belongs to someone else. (Eco 2010:9–10 se Herrington 2016).

Ett synsätt på landskapsarkitektur som gestaltas för att utvecklas över tid snarare än att bestå av fasta former, där växtmaterialet baseras på motståndskraftighet mot störningar, kan ses som ett förändrat koncept av begreppet skönhet (Meyer 2008). Genom att ta fasta på somatiska och sensoriska upplevelser av platser kan den estetiska upplevelsen fungera som ett verktyg för hållbarhetsaspekten (ibid.). Att också förstå skönhet i dess kontext, där betydelsen av en platsspecifik bedömning inkluderar ekologiska aspekter, bidrar till att vidga synsättet kring värdet av estetik (Herrington 2016). Upplevelserna väcker en medvetenhet kring cykler och förändringar och kräver ett konstlat intryck om nya former, platser och sekvenser som kan kopplas samman med tidigare erfarenheter (Meyer 2008). Vidare menar Meyer (2008) att det är mer angeläget att härma naturliga processer än naturliga former i det avseende att en urban miljö oftast inte tillåter vegetationen att ta upp den volym som skulle krävas för att upprätthålla ett naturligt ekosystem. Denna gestaltning skänker en förstärkt upplevelse som kan leda till en förut okänd uppskattning av skönhet i förhållandet mellan mänskliga och naturliga processer (ibid.). Uppskattningen kan dessutom skänka mening till begreppet skönhet om avsikten med gestaltningen förmedlas genom noggrant uttänkt utformning, många gånger platsspecifik (Herrington 2016).

3. Bakgrund

Estetik har haft olika grad av prioritering i stadsutvecklingens historia och för att få en förståelse för hur dagens syn på estetik ser ut presenteras en kort redogörelse för det historiska perspektivet. Det tas inte upp i stor utsträckning i analysen men kan däremot ge en förklaring till nutida resonemang, något som arbetet återkopplar till i diskussionen. Underkapitlet om det historiska perspektivet följs av en kort sammanfattning av bakgrundsmaterialet till den rapport som utgör arbetets empiriska material.

3.1. Estetik ur ett historiskt stadsutvecklingsperspektiv

Studier av mänsklighetens tidiga bosättningar i olika kulturer visar att det estetiska uttrycket varit en integrerad del i utformningen sedan de allra första städerna och samhällena byggdes (Isaacs 2000). I ett flertal tidigt utvecklade kulturer går det att identifiera kvaliteter i strukturer som inte har samband med det rent fysiska utseende som krävs för att byggnader ska fungera som bostäder vilket visar att det fanns en medvetenhet kring att skapa estetiskt tilltalande strukturer (Isaacs 2000). Genom de olika tidsepokerna har sedan rådande ideal ofta avspeglats i estetikens varierande uttryck, likväl utan att dess betydelse har bortprioriterats (Talen & Ellis 2004). Den urbana strukturen, med tydliga gaturum och öppna torgbildningar, kan ses som ett stående element genom stadsutvecklingens historia vilket vittnar om en av stadens mest betydande funktioner, som mötesplats för både invånare i staden och tillresande besökare (Gehl 2010).

Kring 1900-talets mitt kom radikala förändringar att ske i och med att modernistiska ideal, som i hög grad tog avstånd från klassiska konstnärliga uttryck, förespråkades av framstående arkitekter, bland andra Le Corbusier (Talen & Ellis 2004). Begreppet skönhet kritiserades av olika ideologier som ett snävt, förlegat och omodernt begrepp (Herrington 2016). Nehamas (2000:393 se Herrington 2016:442) menar att "[i]n all its forms, beauty came to seem morally and politically suspect as well as intellectually embarrassing". Modernistiska ideal ledde till att den traditionella strukturen med byggnader som definierade de offentliga rummen frångicks för första gången i stadsplaneringens historia, byggnader sågs snarare som individuella objekt placerade i rummet (Talen & Ellis 2004). Att bilen

prioriterades som främsta transportmedel kan ses som en av orsakerna till att skalan anpassades efter högre hastighet, vilket ledde till enformighet och ödsliga odefinierade ytor (Gehl 2010). Den funktionsseparering som förespråkades bidrog till ett ökat bilberoende och staden som naturlig mötesplats reducerades eftersom man inte förflyttade sig till fots i samma utsträckning (Talen & Ellis 2004).

Som motreaktion till modernistiska ideal med separering av både funktioner och trafikslag menar Gehl (2010) att stadsplaneringen de senaste årtionden har återinfört en mer dynamisk utveckling där byggnaderna erbjuder blandade funktioner. Herrington (2016) beskriver ett nyväckt intresse för estetik under det senaste årtiondet men menar att uppfattningen skiljer sig från det historiska perspektivet genom att tillämpa McMahons (2007 se Herrington 2016) förklaring att skönhet är en subjektiv upplevelse med objektiva privilegier. McMahon (2007:30 se Herrington 2016:442) menar att “[b]eauty is like looking at a universal feature of the human condition through a telescope of subjective particulars”. Isaacs (2000) framhåller en kombination av ett historiskt koncept tillsammans med nytänkande idéer kring miljömässig estetik som ett sätt att driva en konstruktiv diskussion kring stadsutveckling. Talen och Ellis (2004) menar snarare att ett återinförande av estetik som konstnärligt uttryck i stadsutvecklingen inte betyder att det ska ske enligt det exakta uttryckssätt som användes innan modernismen, snarare som en anpassning av rådande innovativa lösningar och som ett sökande efter skönhet i den urbana strukturen.

3.2. Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design

Regeringen beslutade år 2014 att en ny politik för arkitektur, form och design behövde tas fram, eftersom den gällande ansågs inaktuell då nya diskussioner inom området uppmärksammats under de tjugo år som gått sedan den verkställdes (Betänkande av Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design 2015). Som underlag till en omarbetad politik tillsattes en utredning, vars utgångspunkt var att sammanställa ett förslag som innebär en satsning på ett inkluderande och demokratiskt tillvägagångssätt för att förstärka kvaliteten på den vardagliga livsmiljön för samtliga människor (ibid.). I samband med utredningen introducerades begreppet *Gestaltad livsmiljö*, som med en helhetssyn på människans livsmiljö innefattar arkitektur, form, design, stadsbyggnad, konst och kulturmiljö (ArkDes 2020). Formuleringen ”[g]rönområden, parker och landskapens utformning är en viktig aspekt av arkitekturen, som på detta sätt har en sammankopplande och överbryggande funktion” (Betänkande av Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design 2015:57) visar att arkitekturen i den här kontexten inkluderar såväl byggnader som grönska. Den

omfattande utredningen resulterade år 2018 i propositionen *Politik för Gestaltad Livsmiljö* (Kulturdepartementet 2018).

Kulturdepartementet (2018) uttrycker i propositionen att politikens ambition är en samhällsutveckling, där människan ska uppleva stimulans och trivsel genom ett fokus på en inkluderande, väl gestaltad och långsiktigt hållbar miljö. En viktig del av den gestaltade livsmiljön är stadens offentliga rum där många människor dagligen vistas (ibid.). Att människor i sin vardag ständigt interagerar med den byggda miljön är en aspekt som understryker vikten av hur hållbara och attraktiva livsmiljöer kan skapas genom att tillvarata och utveckla både kulturhistoriska och estetiska värden, på så sätt kan miljöerna erbjuda en känsla av tillhörighet och stolthet (ibid.).

Väl gestaltade miljöer, menar Kulturdepartementet (2018), innebär att de innehar såväl estetiska som funktionella värden och att de består av beständiga material. Motton inom frågor kring arkitektur, form och design koncentreras kring ”kvalitet, attraktivitet och hållbarhet” (Kulturdepartementet 2018:4) och det är viktigt att dessa följs genom hela processen av planering och utformning. Det är särskilt viktigt, poängterar Kulturdepartementet (2018), att dessa ledord inte nedprioriteras till förmån för kortsiktiga lösningar med ekonomisk vinning.

4. Analys av rapporten *ThinkTank – Med människan i fokus*

Utgångspunkten kring analysen var Kulturdepartementets (2018) formulering av väl gestaltade miljöer som innebär att de ska innehålla såväl estetiska som funktionella värden samt bestå av beständiga material. I rapporten tas dock estetiska värden aldrig upp som diskussionsämne, istället förs resonemang i första hand kring begreppet kvalitet. Tolkningen blev därför att det är det begreppet som används i beskrivningen av hur estetik bedöms och tas hänsyn till. Genom att de teoretiska perspektiven som argumentationen tar stöd från lyftes in för att sedan kopplas till formuleringar som används i rapporten presenteras ett resultat som visar att estetiska värden i kontexten av en hållbar stadsutveckling behandlas. De i metodkapitlet beskrivna kategorierna redovisas under respektive rubrik.

4.1. Övergripande syfte

Rapportens huvudsyfte är att presentera hur *Politik för Gestaltad Livsmiljö* (Kulturdepartementet 2018) kan fungera som ett ramverk för alla former av arkitekt- och designdiscipliner som arbetar med planering, utveckling och utformning av svenska städer och samhällen (ArkDes 2020:5). Med den nya politiken ska fokus riktas mot hur rumsligheten upplevs av människor, istället för frågor om stil och estetik som enskilda begrepp (ArkDes 2020:10). Den här motiveringen pekar på att ArkDes uppfattning om estetik kan härledas till ett snävt synsätt där begreppet anses irrelevant och förlegat. Om det är den inställningen till estetik rapporten utgår från är det inte svårt att förstå varför begreppet undviks i diskussionen kring hållbarhet.

ArkDes (2020) vidhåller att ett holistiskt synsätt är det bästa sättet att skapa hållbara städer. Den utgångspunkten ger en förstående förklaring till varför rumslighet, som inbegriper hela det offentliga rummet, förespråkas. Enligt Gehl (2010) förknippas rumslighet främst med proportionerna i den urbana miljön. Han menar att den mänskliga skalan är oersättlig gällande upplevelser och eftersom den fysiska miljön påverkar aktiviteterna, framförallt de valfria, är det viktigt att utformningen är anpassad därefter. ArkDes (2020:10) framhåller i sin rapport att det nya fokuset

uppmärksammar en erforderlig samverkan mellan olika professioner vid processer som formar städer och samhällen om en tillfredsställande helhetslösning ska uppnås (ArkDes 2020:10), ett tillvägagångssätt som Carmona et al. (2010) talar för i kontexten av Urban Design som en kreativ, undersökande och problemlösande process. Ett önskvärt resultat kan endast nås om problem, mål och begränsningar synkront behandlas och ställs mot varandra för att möjliga lösningar också ska kunna diskuteras och undersökas (ibid.). Faktorerna i det här stycket kan i hög grad anses behandla ”uppfattningar och förhållningssätt rörande utseenden och uttryck i [...] vardaglig miljö” (Nationalencyklopedin 2021b) eftersom de offentliga rummen i staden är många människors vardagsmiljö och utifrån dessa faktorer kan det påvisas att rapporten ändå behandlar begreppet estetik, utan att det uttalas.

4.2. Långsiktig hållbarhet

Politiken har tagits fram med avsikt att motverka ett kortsiktigt ekonomiskt intresse till förmån för långsiktiga krav på hållbarhet och kvalitet i all utformning av den gestaltade livsmiljön (ArkDes 2020:29). Att kvalitet i det här avseendet innefattar estetik blir tydligt när ArkDes (2020:29) nämner ”skönhet [...] och upplevelsevärden” (ArkDes 2020:29) som två viktiga aspekter. Samtidigt lyfts dilemmat kring kvalitetsaspekter som saknar ett normativt system och därför är svåra att bedöma, vilket leder till att de inte värderas vid upphandlingar (ArkDes 2020:29, 57). Dessutom uppstår en konflikt eftersom det finns ett stort behov av bostäder, vilket genererar en hög byggtakt som leder till att det fortfarande utdelas stöd till byggprojekt där det helt saknas krav på god arkitektonisk utformning (ArkDes 2020:29). Lena From, konstprojektchef på Statens konstråd, påpekar i sin intervju (ArkDes 2020:42–45) att det är något som kan komma att förändras i och med politiken då det kan ställas högre krav på byggherrar gällande kvalitet och hållbarhet eftersom propositionen är antagen i riksdagen (From u.å. se ArkDes 2020:44). Omsorgsfull utformning är mer hållbar i längden, menar Carmona et al. (2010), eftersom en miljö som upplevs visuellt attraktiv tas bättre omhand. Gehl (2010) beskriver hur utformningen påverkar människans beteende i det avseendet att arkitekturen kan uppmåna till fortsatt rörelse eller ge möjligheter att stanna upp och utföra andra aktiviteter. Han resonerar också kring hur en stads vitalitet inte utgörs av de människor som förflyttar sig genom den utan av de som uppehåller sig i den. Människor stannar på platser där visuell kvalitet erbjuds, något som Gehl (2010) anser involvera hela det visuella uttrycket där arkitektur, estetik, design samt deras samspel ingår.

Att förstå vad som kan komma att förändras över tid och vad som är beständigt är ett viktigt perspektiv för en hållbar stadsutveckling (Carmona et al. 2010) och en flexibilitet hos byggnader och i plankartor tillåter förändringar med mycket lägre

klimatpåverkan (ArkDes 2020). En planering som utgörs av en fixerad grundstomme, den byggda strukturen, men som kan erbjuda säsongsanpassade, flexibla aktiviteter och flyktiga evenemang som kortsiktigt förändrar karaktären bidrar med en dynamik över året som genererar en upplevelserik miljö (Gehl 2010). Att tänka på vad som är beständigt är en viktig aspekt som riksarkitekt Helena Bjarnegård poängterar i sin intervju (ArkDes 2020:34–37) då hon skildrar hur:

En stadsstruktur vi skapar med bebyggelse, gator och offentliga rum – den kan se likadan ut 1000 år senare. De beslut vi fattar idag kommer att påverka generationer av människor och vår miljö under väldigt lång tid. Vi har därför ett ansvar att tänka långsiktigt när vi gestaltar framtidens livsmiljöer (Bjarnegård u.å. se ArkDes 2020:36).

Christer Larsson, ansvarig för utredningen *Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design* (Betänkande av Gestaltad livsmiljö - en ny politik för arkitektur, form och design 2015), framhåller i sin intervju (ArkDes 2020:30–33) att den aspekten är viktig att ta hänsyn till, inte minst för att den osammanhängande struktur som skapades när separering av trafik och funktioner infördes nu behöver justeras för att återskapa människors möjlighet att interagera med varandra (Larsson u.å. se ArkDes 2020:32). Det här uttalandet visar på vikten av stadens struktur som leverantör av en social funktion. Gehl (2010) menar att en social hållbarhet uppstår när aspekter som trygghet, lämplig skala, skydd, sittplatser och visuell kvalitet tas hänsyn till. Det moderna samhället med hög andel singelhushåll och arbete hemifrån genererar ett behov av interaktion med andra människor och där fyller den offentliga miljön i staden en viktig social funktion (ibid.). Bjarnegårds och Larssons uttalanden, stärkta av Gehls resonemang, kan belysa att ”faktorer som påverkar [...] skönhetsupplevelser” (Nationalencyklopedin 2021b) är viktiga att ta hänsyn till vid planering av stadens struktur, sett ur ett långsiktigt hållbart perspektiv.

ArkDes överintendent och myndighetschef Kieran Long uttrycker i sin intervju (ArkDes 2020:46–49) relevansen av att ingenjörer som kan erbjuda tekniska lösningar samverkar med kreativa professioner i processer som rör planering och utformning av den urbana miljön. Han framhåller att ”[g]estaltad livsmiljö försöker bygga en bro mellan de tekniska aspekterna, det ingenjörsmässiga i hur vi kan hantera exempelvis klimatfrågorna, med de kulturella aspekterna” (Long u.å. se ArkDes 2020:48). Vidare menar han att de krav som ställs på tekniska lösningar för att utveckla hållbara städer och samhällen är konkreta och lättare att tillgodose men ”[v]i ska inte bara rädda planeten – vi måste också tänka på hur livet ska vara när den är räddad” (Long u.å. se ArkDes 2020:49). Argumentet stämmer väl överens med hur Carmona et al. (2020) påpekar att, istället för att lita på att teknologi löser alla problem, hållbara miljöer kan skapas genom miljömässig anpassning. Att anpassa en utformning efter en plats unika förutsättningar är också något som Meyer (2008) menar är en nödvändighet. Nya typer av miljöer kräver unika lösningar och estetiska värden kan komma ur en uppskattning av motståndskraft

och specifika platsförhållanden likväl, om inte mer, som ur en inneboende känsla för form (ibid.). Även Herringtons (2016) resonemang kring kontextuell skönhet, där platsspecifika bedömningar tillskriver estetiska värden som inte frångår ekologiska och funktionella aspekter kan kopplas till Longs uttalanden vilket visar att han argumenterar för begreppet estetik utifrån ett synsätt som inte kan definieras som formalistisk.

4.3. Grönstruktur

I rapporten menar ArkDes (2020:64) att landskapsarkitekten ofta kommer in när marken är värderad och anvisad och därför är det svårt att ta hänsyn till naturlig topografi och befintliga grönstråk. Samma dilemma uppmärksammas av Carmona et al. (2010) där det klargörs hur landskapsarkitektur inte ska fungera som en efterkonstruktion för att dölja eller förbättra miljöer. Även Gehl (2010) beskriver hur vegetation kan bidra till att definiera rumslighet och förmildra proportioner av en skala som upplevs för stor. Samtidigt understryker han att en efterkonstruktion aldrig ger ett fullvärdigt resultat (ibid.). Det gröna i den urbana miljön bidrar till att skalan antar mänskliga proportioner och ger samtidigt en dynamisk upplevelse som förändras med årstidsväxlingar och över tid (Carmona et al. 2010). Dynamiken i grönstrukturen är något som Meyer (2008) håller som en av de främsta kopplingarna mellan långsiktig hållbarhet och upplevelsen av landskapet. En genomtänkt utformning som uttrycker årstidsvariationer och naturliga cykler kan, förutom att bidra med ekologiska funktioner, också bidra med sociala och kulturella värden (ibid.). Företeelser med lokal förankring kan utvecklas till återkommande evenemang och bidra till en känsla av tillhörighet och stolthet, där minnen kan skapas och utvecklas till en känsla av att vara en del av något större (ibid.). Grönstrukturens sociala värden kan också förstärkas av de skönhetsupplevelser som de offentliga urbana miljöerna erbjuder utan kostnad eller krav på ägande, vilket bidrar till estetiska värden som tillför social rättvisa (Herrington 2016).

Sammanhängande gröna stråk med gång- och cykelvägar är en viktig del i hur stadens struktur upplevs eftersom kreativitet och återhämtning stimuleras i de gröna miljöerna (ArkDes 2020:65). Den här motiveringen är det enda identifierade temat i rapporten kring grönstruktur som i viss mån kan anses behandla upplevelsevärden. Att i sin tur koppla det till estetiska värden kan ses som en aning långsökt, men med stöd från de teoretiska perspektiv som beskrivs i det här arbetet kan ett resonemang kring stimulerande upplevelser i stadens gröna struktur föras. En landskapsarkitektur, där gestaltningen utformas för att utvecklas över tid snarare än att bestå av fasta former ska, enligt Meyer (2008), vara så pass tydlig och påtaglig att upplevelsen skapar en distraktion från exempelvis oroliga tankar eller överstimulering som digital information kan ge upphov till. Hon menar att

upplevelsen och därigenom en stimulans av de mänskliga sinnena förstärks om miljöernas utformning uttrycker estetisk kvalitet genom olika typer av skönhet och dess förmåga att leverera en ekologisk funktion (ibid.). Skönhet kan upplevas i ytterligare en dimension om utformningen också uttrycker landskapsarkitektens avsikt att skänka miljön mening på ett sätt som går att tolkas av de som bevistar den (Herrington 2016). Dessa upplevelser kan i sin tur väcka en uppmärksamhet på människans plats i världen, som Scarry (1999:3, 111–112 se Meyer sid 18) självfullt skildrar:

At the moment we see something beautiful, we undergo a radical decentering [...] we find we are standing in a different relationship to the world than we were the moment before. It is not that we cease to stand at the center of the world, for we never stood there. It is that we cease to stand even at the center of our own world.

4.4. Medborgardeltagande

Politiken är framtagen för att fokusera på människans perspektiv och med det i åtanke menar ArkDes (2020:24) att om de offentliga miljöerna ska erbjuda kvalitativa egenskaper som uppskattas och därmed också nyttjas i stor utsträckning behöver en medborgardialog föras under processer som rör planering och utformning. Enkäten *Allmänheten om offentliga platser*, utförd av ArkDes (2019 se ArkDes 2020:86) visar att, trots att över 90% är medvetna om att det finns möjlighet att påverka planering och utformning av sin närmiljö har endast cirka 50% av de tillfrågade någon gång medverkat i olika medborgardialoger. Andelen skiljer stort hos olika användargrupper och lägst grad av medverkan återfinns hos unga vuxna samtidigt som den gruppen säger sig använda de offentliga miljöerna i störst omfattning (ArkDes 2020:24, 29). Sociala interaktioner beskrivs som en av de viktigaste faktorerna (ArkDes 2020:24) och en tolkning av varför de inte engagerar sig i utformningen i stor utsträckning kan utgå från Gehls (2010) princip om vilken påverkan den fysiska miljön har på olika typer av aktiviteter. Gehl (2010) menar att de sociala inte är lika beroende av högkvalitativa miljöer som de valfria, däremot är de beroende av att de nödvändiga och valfria aktiviteterna existerar eftersom människor dras dit andra människor är. Tolkningen ger därför inte en fullvärdig förklaring till varför engagemanget hos unga vuxna saknas i processer som involverar utformningen av de offentliga miljöerna. En framtida utmaning, menar ArkDes (2020:84), är därför att involvera medborgare i planering och utformning av deras livsmiljö och genom att utbilda medborgare, dels i deras rätt att påverka, dels i vad begreppet gestaltad livsmiljö handlar om, kan ett ökat intresse för deltagande i processerna som rör stadsutveckling väckas.

För att få en bild av hur allmänheten anser om olika aspekter rörande planering och utformning av den offentliga miljön ställdes frågan ”Är något av följande viktigt att ta hänsyn till när man planerar staden?” (ArkDes 2020:28). Mest viktigt ansågs det gröna i staden vara med 57%, följt av trygghet med 50% samt gång- och cykelvägar med 45% (ArkDes 2020:28). I det här arbetet kommer inte trygghetsaspekten att följas upp, men bortsett från den aspekten kan detta svar, kopplat till föregående underkapitel, ytterligare motivera varför grönstrukturen är en viktig aspekt att ta hänsyn till i en hållbar stadsutveckling. I det avseendet kan landskapsarkitekten bidra med konstruerade landskap som levererar ekologiska system likväl som estetiska upplevelser (Meyer 2008). För att vidga förståelsen för yrkets betydelse påpekar Meyer (2008) att språk, tekniker och teknologier behöver utvecklas för att möta det behov som nya typer av urbana miljöer kräver. Hon menar att en kategorisering mellan urbant och vilt, utseende och prestationsförmåga samt estetiskt och etiskt begränsar våra tankegångar och metoder för att utforma miljöer i staden. Genom en hybridisering av dessa kategorier kan istället nya principer utvecklas (ibid.).

Enkäten redovisar att endast 24% av de tillfrågade medborgarna anser skönhet och estetiska värden, i undersökningen exemplifierat som husfasader, som en viktig aspekt (ArkDes 2020:28). En tolkning av varför fler inte anser det viktigt är att tillämpa Kelbaughs (2002 se Carmona et al. 2010) resonemang kring att de flesta byggnader i den urbana miljön ska ses som kulisser där deras huvudfunktion är att definiera det urbana rummet. Det här resonemanget motstrider delvis Gehls (2010) ståndpunkt om hur den arkitektoniska utformningen av fasader påverkar nyttjandet av det offentliga rummet. Den här aspekten, att skönhet och estetiska värden endast är exemplifierat med en fast form i enkäten, kan härledas till tolkningen att ArkDes antagit ett snävt synsätt kring begreppet estetik. Gällande den framtida utmaning som ArkDes beskriver angående framtida medborgarinvolvering kan därför detta synsätt ifrågasättas, något som kommer att redovisas i följande diskussionskapitel.

5. Diskussion

Arbetets syfte var att undersöka nutida nationella ställningstaganden kring estetik i kontexten av en långsiktigt hållbar stadsutveckling. Ansatsen att tolka detta var genom att analysera vilken betydelse estetiska värden i offentliga miljöer tillskrivs. Rapporten *ThinkTank – Med människan i fokus* (ArkDes 2020) ansågs bäst kunna svara på frågan eftersom den är sammanställd av ArkDes (2021) som, enligt deras egen beskrivning är ”en arena för debatt och diskussion om framtidens arkitektur och design”. Det framkom under arbetets gång att estetik som begrepp inte behandlades i rapporten, vilket redovisas i analysen, trots att estetiska värden uttrycktes som en viktig aspekt i *Politik för gestaltad livsmiljö* (Kulturdepartementet 2018). Det komplicerar arbetet med att tolka hur statliga myndigheter förhåller sig till dessa och visar att vald metod hade behövts kompletteras med intervjuer av rapportens upphovspersoner för att därmed kunna ifrågasätta varför detta begrepp utesluts från diskussionen. Intervjuer valdes bort i början av arbetet då uppfattningen var att subjektiva bedömningar utgjorde en riskfaktor för den generella bild som bäst ansågs svara på frågeställningen. I ett senare skede, när problematiken kring användandet av de olika begreppen uppdagades väcktes tanken om intervjuer på nytt, men arbetets begränsade tidsperiod avstyrde de tankegångarna. Svaret på frågeställningen blir därför snarast en tydning av en tolkning där en diskussion kring identifierade resonemang som kan kopplas till estetik redovisas i kommande underkapitel. Slutligen presenteras en slutsats kring hur undersökningens resultat kan leda diskussionen vidare.

5.1. Estetiska värden i diskussionen kring långsiktig hållbarhet

Kulturdepartementet (2018:4) belyser vikten av ”kvalitet, attraktivitet och hållbarhet” i diskussioner kring arkitektur och design för att gestaltade livsmiljöer ska innefatta såväl estetiska som funktionella värden. I rapporten nämns varken attraktivitet eller estetiska värden som aspekter att ta hänsyn till, annat än i samband med enkätundersökningen (ArkDes 2019 se ArkDes 2020), däremot förs ett återkommande resonemang kring kvalitet och dess betydelse för en långsiktig hållbarhet. ArkDes (2020) framhåller visserligen två kvaliteter som kan kopplas till

estetiska värden, skönhet och upplevelsevärden, samtidigt som det påpekas hur svåra de är att bedöma. Kan det helt enkelt vara så att diskursen undviks i kontexten av långsiktig hållbarhet eftersom det är svårt att definiera icke kvantifierbara kvaliteter på samma sätt som det exempelvis går att mäta byggprojekts ekologiska fotavtryck och därmed påverkan på klimat och resurser. Min tolkning är att svaret leder till en diskrepans, där estetiska värden å ena sidan frångås eftersom det saknas ett normativt system för hur estetisk kvalitet kan mätas och beslutsfattare vill framstå som objektiva i sin bedömning. Å andra sidan påpekar ArkDes (2020) att rapporten ska fungera som ett ramverk för arkitekt- och designdiscipliner involverade i stadsutveckling, men hur ska krav på design kunna ställas om inte dessa icke kvantifierbara kvaliteter definieras på ett sätt som såväl yrkesverksamma inom berörda professioner, beslutsfattare samt allmänheten kan ta del av.

Talen och Ellis (2004) beskriver ett återinförande av estetik som konstnärligt uttryck utifrån en nutida ansats att hitta skönhetskvaliteter i den urbana strukturen som handlar om innovativa lösningar. Min tolkning är att modernismens uttalade avstånd från det konstnärliga estetiska uttrycket lever kvar i hög grad i diskussioner kring planering och utformning av rädsla för att använda värdeladdade uttryck som kan tolkas som ytliga och förlegade. Är det inte på tiden att ett gemensamt ställningstagande tas till att förespråka skönhet och upplevelsevärden igen, men utifrån perspektiv anpassade till nutida krav på funktioner och förhållningssätt kring begreppet estetik. Både Herrington (2016) och Meyer (2018) presenterar innovativa resonemang kring begreppet som är väl tillämpbara även i praktiken, med dessa i åtanke är min åsikt att det snarare är språket gällande beskrivningen av dessa värden som behöver utvecklas än att fortsätta undvika ämnet helt. De perspektiv som tillämpas i det här arbetet visar att det estetiska uttrycket i hög grad påverkar människors nyttjande av stadens offentliga rum och eftersom det är ett uttalat mål med politiken borde väl ramverket erbjuda bästa möjliga förutsättningar för att målet ska uppnås. Genom att inte föra ett resonemang kring vilken typ av estetiska värden som kan inkluderas i planering och utformning riskeras istället dessa värden att falla bort, något som också ArkDes (2020) uppmärksammar när det påvisas att byggprojekt utan god arkitektonisk utformning tilldelas stöd.

5.2. Grönstruktur, en viktig aspekt i en hållbar stadsutveckling

I utredningen som föranledde propositionen beskrivs grönstrukturen som en viktig del av arkitekturen (Betänkande av Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design 2015) ändå ges inte landskapsarkitektur något större utrymme i rapporten. Det var dessutom grönskan i staden som flest tillfrågade i enkätundersökningen ansåg viktigt att ta hänsyn till. Varför det är så är omöjligt att

svara på utan att upphovspersonerna tillfrågats, därför presenteras en kortfattad tolkning av hur den gröna strukturen, tillämpad efter Meyers och Herringtons resonemang, kan bidra till en hållbar stadsutveckling och inte bara som en plats för kreativitet och återhämtning.

Inställningen att utgå efter utseendets prestationsförmåga medverkar till att synen på skönhet som kvalitet kan ses utifrån hur väl utseendet kan leverera funktioner som kan bidra till såväl ekologiska, sociala samt kulturella värden. Min åsikt är att den här inställningen även kan tillämpas på byggda element för att förändra synsättet på hela den urbana strukturen till att handla om, precis som Carmona et al. (2010) framhåller, en förståelse för vad som kommer att förändras över tid och vad som är beständigt. Om dynamiken i den gröna strukturen framhävs genom att överdriva naturliga processer (Meyer 2008) kan såväl visuella, somatiska samt sensoriska upplevelser förstärkas och skapa kontrast mot den mer statiska byggda strukturen. Herringtons (2016) förslag om skönhet med kontext, mening och som ett bidrag till social rättvisa kan leverera estetiska värden som tilltalar allmänheten trots olika bakgrund och uppfattning. Som Carmona et al. (2010) påpekar är det offentliga rummet en ofrånkomlig konstform för stadens invånare och estetik som den breda massan uppskattar är därför att föredra om miljöerna ska vara inkluderande och demokratiska. Kontextuell skönhet och skönhet med mening (Herrington 2016) kan också kopplas till de naturliga processer som Meyer (2008) förespråkar. Vid en anpassning till specifika miljöers förutsättningar kan den förbindelse mellan ingenjörsmässiga lösningar och kreativa professioner skapas, som Long (u.å. se ArkDes 2020) menar att begreppet gestaltad livsmiljö är avsedd att göra.

5.3. Är medborgardeltagande det bästa sättet att uppnå väl gestaltade miljöer

Kulturdepartementets (2018) ambition gällande propositionen är att fokusera på en samhällsutveckling där en inkluderande och väl gestaltad livsmiljö erbjuder stimulans och trivsel för människor i den offentliga urbana miljön. En medborgardialog under processer kring planering och utformning förespråkas som det bästa sättet att uppnå önskvärt resultat. Samtidigt visar enkätundersökningen (ArkDes 2019 se ArkDes 2020) en ojämn fördelning av medverkande användargrupper vilket kan leda till ett ifrågasättande av hur rättvis bild av samhället som egentligen uppnås vid dessa dialoger. Resultatet av enkäten visar också på en spridning av vad som anses viktigt att ta hänsyn till vid planering och utformning och inget svarsalternativ fick mer än 60%. Det visar att allmänheten uppfattar olika aspekter inom den urbana miljön som viktiga vilket skapar svårigheter för såväl arkitekt- och designdiscipliner som beslutsfattare att avgöra

vad som faktiskt ska tas hänsyn till. I rapporten framhåller ArkDes (2020) att utbildning av medborgare, exempelvis om innebörden av begreppet gestaltad livsmiljö, ska leda till en ökad kunskap hos allmänheten i frågor kring stadsutveckling. Det stärker argumentet om ett ställningstagande av en tydligare definition av begreppet ytterligare, för hur ska det annars kunna läras ut.

Med utgångspunkt från de teoretiska perspektiv som använts i det här arbetet är min tolkning att det kanske är ännu viktigare att utbilda kreativa professioner, verksamma inom planering och utformning, kring människors beteende och vad de offentliga urbana miljöerna förväntas leverera. Tolkningen baseras på enkätsvarens spridning då en hypotes att aspekter mer eller mindre tas för givet och inte reflekteras över i stor utsträckning bland allmänheten väcks. Både Gehls (2010) omfattande observationsstudier som påvisar vikten av högkvalitativa miljöer och Carmona et al.s (2010) påpekande om en omsorgsfull utformning särskiljer från svaren då båda perspektiven framhåller att den fysiska miljön påverkar nyttjandet av densamma. Gehls (2010) studier av människors beteende i den offentliga urbana miljön visar hur samspelet mellan de olika uttrycken i miljön påverkar, inte bara människors vistelse i den, utan också vilken typ av aktiviteter som utförs vilket kan anses som högst relevant i diskursen kring den samhällsutveckling som är det uttalade målet med politiken.

5.4. Slutsats

Rapportens syfte är att fungera som ramverk för arkitekt- och designdiscipliner, med andra ord yrken som i hög grad kan kopplas till estetik. Är det något som den här undersökningen uppmärksammat är det att diskussionen kring värden som inte går att redovisa i kvantifierbara resultat undviks av de som faktiskt ska leverera dessa. Det leder vidare till frågan varför och om det är möjligt att arbeta med estetik utan att tillskriva estetiska värden betydelse. Om synen på estetiska värden och skönhetsaspekter inom den offentliga urbana miljön ska anpassas till nutida stadsutveckling behöver ett gemensamt språk tas fram och någon måste börja. Min åsikt är att det nu, med stöd i *Politik för gestaltad livsmiljö* (Kulturdepartementet 2018), föreligger en sällan skådad möjlighet för arkitekt- och designdiscipliner att göra det ställningstagandet. På så sätt kan dessa yrken vara tongivande i diskussionen kring begreppet estetik för att därigenom uppmärksamma och förmedla de positiva betydelser som estetiska värden har i människors vardagliga miljö, nu och i framtiden.

Referenser

- ArkDes (2020). *ThinkTank – Med människan i fokus*. https://arkdes.se/wp-content/uploads/2020/09/arkdes_tinktank_rapport2020-09-02_issu.pdf [2021-01-29]
- ArkDes (2021). *Om ArkDes – Sveriges nationella centrum för arkitektur och design*. <https://arkdes.se/om-arkdes/> [2021-02-21]
- Betänkande av Gestaltad livsmiljö - en ny politik för arkitektur, form och design (2015). *Gestaltad livsmiljö, en ny politik för arkitektur, form och design*. (SOU 2015:88). Stockholm: Fritzes
- Carmona, M., Tiesdell, S., Heath, T. & Oc, T. (2010). *Public Places – Urban Spaces*. 2 uppl., Oxon: Routledge
- Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Washington: Island Press
- Herrington, S. (2016). Beauty: past and future. *Landscape Research*. 41(4), 441–449. <https://doi.org/10.1080/01426397.2016.1156064>
- Isaacs, R. (2000). The Urban Picturesque: An Aesthetic Experience of Urban Pedestrian Places. *Journal of Urban Design*. 5(2), 145–180. <https://doi.org/10.1080/713683961>
- Kulturdepartementet (2018). *Politik för gestaltad livsmiljö*. (Ku18:05) Stockholm: Regeringskansliet.
- Meyer, E.K. (2008). Sustaining beauty. The performance of appearance: A manifesto in three parts. *Journal of Landscape Architecture*. 3(1), 6–23. <https://doi.org/10.1080/18626033.2008.9723392>
- NE (2021a). *arkitektur - Uppslagsverk - NE.se*. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/arkitektur> [2021-02-22]
- NE (2021b). *estetik - Uppslagsverk - NE.se*. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/estetik> [2021-02-16]
- Talen, E. & Ellis, C. (2004). Cities as art: exploring the possibility of an aesthetic dimension in planning. *Planning Theory & Practice*. 5(1), 11–32. <https://doi.org/10.1080/1464935042000185044>
- UN (2016). *The New Urban Agenda. Habitat III*. <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda/> [2021-02-09]
- UNDP (2020). *Globala målen – För hållbar utveckling. Globala målen*. <https://www.globalamalen.se/> [2021-02-09]